

Sammendrag

Av: Alf Odden

Friluftsliv har i løpet av de siste 150 årene utviklet seg til å bli en av de aller mest utbredte fritidsaktivitetene i den norske befolkningen. De siste 20 – 30 årene har det imidlertid vært tegn som peker i retning av at den lange vekstperioden er over, og at oppslutningen om flere av de etablerte aktivitetene er på veg ned. Samtidig har det oppstått en rekke nye former for friluftsliv som særlig har økende oppslutning blant de yngre friluftslivsutøverne.

Det er blant annet disse endringene som er temaet for denne doktorgradsavhandlingen i geografi som har tittelen: *Hva skjer med norsk friluftsliv? En studie av utviklingstrekk i det norske friluftslivet 1970 – 2004.*

I avhandlingen har de ulike forskningsspørsmålene knyttet til utviklingen innen friluftslivet blitt konkretisert gjennom to hovedproblemstillinger. Den første tar sikte på å etablere en grundig beskrivelse av utviklingstrekkene gjennom formuleringen: *Hva er nåværende status for nordmenns involvering i friluftsliv, og hvilke endringer i aktivitetsmønsteret i norsk friluftsliv forekommer i tidsrommet 1970 – 2004?* Mens den andre tar sikte på å utvikle en helhetlig og teoretisk fundert forklaring på de mange og til dels motstridende utviklingstrekkene gjennom formuleringen: *Hva er de viktigste forholdene som former dagens aktivitetsmønster i norsk friluftsliv, og hva er de viktigste årsakene til de utviklingstrekkene som preger aktivitetsmønsteret i norsk friluftsliv for tidsrommet 1970 – 2004?*

Grunnlaget for beskrivelsen av status og utviklingstrekk innenfor det norske friluftslivet er hentet fra til sammen 13 kvantitative og landsrepresentative tverrsnittundersøkelser, som i hovedsak er gjennomført av Statistisk sentralbyrå i periode 1970 – 2004. Dette datagrunnlaget gjør det mulig å kartlegge oppslutningen om en rekke friluftslivsaktiviteter både når det gjelder befolkningen som helhet og ulike sosio-demografiske grupper på en rekke ulike tidspunkt. Tidsseriene som nå kan konstrueres vil dermed gjøre det mulig å danne seg et bilde av hvordan oppslutningen har endret seg over tid. Avhandlingens metodekapittel konkluderer med at undersøkelsene med å få unntak er sammenliknbare med hverandre.

Gjennom avhandlingens resultatkapitler blir den første hovedproblemstillingen besvart, og hovedtrekkene når det gjelder status og utviklingstrekk kan oppsummeres gjennom følgende hovedpunkter:

1. Friluftsliv står svært sterkt i den norske befolkningen.

I 2004 utøvde hele 95 % en eller annen form for friluftsliv minst en gang i løpet av året, og utøvelsen hadde i gjennomsnitt en frekvens på 96 dager. I alt 31 % utøver friluftsliv mer en 100 dager i året, og en 34 % har friluftsliv som sin viktigste fritidsaktivitet. Kun 14 % utøver friluftsliv 10 dager eller mindre, og 16 % har ikke friluftsliv som en viktig fritidsaktivitet.

2. Den totale deltakelsen i friluftsliv styrkes ytterligere mellom 1970 og 2004.

Den samlede veksten for befolkningen som helhet fra 91 % til 95 %, kamuflerer imidlertid også en rekke viktige utviklingstrekk.

Veksten kommer i all hovedsak innenfor enkelte lett tilgjengelige aktiviteter som utendørs bading, fotturer og sykkelturner som har hatt en vekst på henholdsvis 21, 24 og 29 %.

Det er en betydelig tilbakegang i oppslutningen om tradisjonelle aktiviteter som skiturer, bær- og sopplukking og fisketurer som har hatt en nedgang på henholdsvis 9, 13 og 6 prosentpoeng

3. Det har vært en sterk økning i oppslutningen blant befolkningsgrupper som var underrepresentert i friluftslivet i 1970.

Dette gjelder særlig for kvinner, eldre utøvere i aldersgruppen 55 – 74 år og befolkningen i spredt bygde strøk. Med få unntak er disse gruppene nå likestilt resten av befolkningen. Denne veksten er ikke registrert blant gruppen med bare grunnskole utdanning.

4. Friluftslivet blir mer mangfoldig og spesialisert.

Flere aktiviteter som hadde relativt liten oppslutning på 1970 tallet har nå vokst seg større. Gode eksempler på denne utviklingen er sykkelture og bruk av alpinanlegg.

Flere nye aktiviteter har kommet til i løpet av denne perioden. Dette dreier seg blant annet om frikjøring på ski og snowboard, terrengsykling, kiting på ski og brett og rafting. Mange aktiviteter splittes opp i spesialiserte underaktiviteter, og nye aktivitetene som frikjøring, terrengsykling og kiting krever spesialiserte ferdigheter og spesialutstyr

5. Mange av de nevnte utviklingstrekkene er langt tydeligere blant ungdom (16-24 år) enn blant befolkningen som helhet.

Gjennom et fokus avgrenset til befolkningen som helhet, vil stabiliteten i aktivitetsmønsteret være iøynefallende. En slik tilnærming vil imidlertid kamuflere helt sentrale utviklingstrekk. Dette skyldes i stor grad kontinuiteten i eldre utøveres tilnærming til friluftslivet, gjennom økende deltakelse i tradisjonelle deltakelser og manglende deltakelse i nye former for friluftsliv, delvis oppveier utviklingen blant ungdom

6. Rekrutteringen svikter innenfor enkelte tradisjonelle aktiviteter.

Ungdommens oppslutning om skiturer og bær og sopplukking er nær halvert siden toppregistreringene på 1970 tallet, mens oppslutningen om fisketur og ro- og padleturer er redusert med vel 20 prosentpoeng

Ung i Norge materialet for 1992 og 2002 viser også en betydelig nedgang i oppslutningen. Blant 13 – 19 åringer for aktivitetene fottur i skog, skitur i skog, fisketurer og bær- og sopplukking

7. Det er en sterk vekst i ungdommens deltakelse i nye former for friluftsliv.

Oppslutningen om samlekategorien ”moderne friluftsliv” har økt fra nærmeste ingenting på 1970 tallet til å omfatte 36 % av dagens ungdom.

8. Det er en tendens til at de sosiale skillene i friluftslivsutøvelsen øker.

Ungdom, menn, befolkningen i byene og de med høyere utdanning er overrepresentert innen de moderne aktivitetene. Dette mønsteret er også synlig for bruk av alpinanlegg. Dermed gjeninnføres flere sosiale skiller i friluftslivet med de nye formene for friluftsliv.

9. Etablerte motiver for friluftslivsutøvelse står fortsatt sterkt i befolkningen.

Vel etablerte motiver knyttet til kontemplasjon, naturopplevelse, fysisk aktivitet og sosialt samvær er sentrale for nordmenns friluftslivsutøvelse. Motiver knyttet til spenning, mestring, utfordringer og høsting har mindre utberedelse.

Det er en tendens til at de viktigste motivene fra det tradisjonelle friluftslivet overføres til de nye aktivitetene, men det synes også som om motiver knyttet til spenning, mestring og utfordring får en sterkere posisjon med de nye aktivitetene

10. Klimaendringene bidrar til redusert oppslutning om skiturer.

Kortere skisesong virker å være den klart viktigste årsaken til nedgangen i skituraktiviteten blant voksne utøvere (24-74 år). Når det gjelder ungdom vil konkurransen fra alpinanleggene utgjøre en vel så viktig årsak til nedgang i oppslutningen om skiturer.

11. Høg oppslutning om friluftsliv er ikke et særnorsk fenomen.

Aktivitetsmønsteret i norsk friluftsliv har store likhetstrekk med det vi finner i Sverige og Finland, og til dels USA. I forhold til USA kjennetegnes imidlertid det norske aktivitetsmønsteret ved større oppslutning om de enkle og lett tilgjengelige aktivitetene, og lågere oppslutning om flere av de krevende formene for friluftsliv. Både den økende oppslutningen om moderne aktiviteter blant ungdom, og kvinner og eldres økende deltakelse i friluftsliv generelt virker å være en del av en internasjonal utviklingstrend.

Avhandlingens struktur hvor resultatene presenteres før teorigranlaget etableres og diskusjonen gjennomføres, bygger på de Vaus redegjørelse for en forskningsprosess betegnet som teorikonstruksjon. Utvelgelsen av teori som skal brukes til å forklare de empiriske funnene blir i hovedsak begrunnet ut fra deres egnethet til å belyse de aktuelle problemstillingene. Hvor både dokumentert relevans gjennom tidligere forskning og tilpasning til det empiriske materialet ble tillagt vekt. Avhandlingen har også en klar ambisjon om å gi en mest mulig samlet framstilling av utviklingstrekkene innen norsk friluftsliv. Dette innebærer blant annet et ønske om å etablere et teorigrunnlag som gjør det mulig å se de til dels motstridene utviklingstrekkene i sammenheng. Avhandlingens overordnede teoretiske perspektiv bygger på Dag Østerbergs teorier om de sosio-materielle handlingsfelt, men også teoretiske perspektiver fra tidsgeografi, hinderteori, sosialiseringsteori, teorier om kulturell- og sosial reproduksjon, samt teorier om ny modernitet vil til en viss grad bli trukket inn.

De mange ulike utviklingstrekkene som kom til syne i avhandlingens resultatdel blir i den avsluttende diskusjonen først strukturert innenfor rammene av to overordnede utviklingsprosesser, kalt allmenngjøringsprosesser og differensieringsprosesser. Allmenngjøringen av friluftslivet viser til utviklingen hvor friluftslivet endrer seg fra å være en aktivitet for en liten privilegert mannlig og urban elite til å gradvis å bli folkebevegelse hvor stadig flere sosio-demografiske grupper ble inkludert. Differensieringen av friluftslivet viser til utviklingen i retning av økende mangfold og spesialisering, samt økende sosiale skillelinjer i friluftslivsutøvelsen.

Videre i avhandlingen ses de beskrevne utviklingstrekkene i relasjon til to helt sentrale og overordnede drivkrefter i friluftslivets utvikling; den materielle velstandsvekst og

reproduksjon av innlærte handlingsmønstre (sosialisering). De beskrevne utviklingstrekk koples mot drivkreftene i utviklingen og belyses gjennom det etablerte teorigrunnet.

Når det gjelder utviklingstrekkene som karakteriseres som allmenngjøringen av friluftslivet, vil både den generelle veksten i friluftslivsdeltakelsen gjennom etterkrigstiden og den særlig sterke veksten blant tidligere underrepresenterte deler av befolkningen, bli forklart som en effekt av den materielle velstanden i Norge. Her vil forhold som økende tilgang på fritid, økonomiske ressurser, bedre infrastruktur, tilgang på privatbiler og hytter, samt endringer i næringsstruktur og kvinners yrkesdeltakelse, trolig gi et betydelig bidrag til friluftslivets økende oppslutning. I tillegg vil endrete kulturelle forestillinger knyttet til hva som er egnede aktiviteter for kvinner, eldre og bygdefolk også kunne ha gitt bidrag til denne veksten, gjennom av selvrealiseringsprosjekter i større grad kan løsnes fra arbeidslivet og knyttes til fritiden.

Samtidig vil sosialiseringmekanismene spille en rolle for friluftslivets utbredelse ved å bidra til at et etablert aktivitetsmønster blir overført til nye generasjoner. Når man gjennom oppveksten deltar i friluftsliv sammen med foreldre og andre voksne, blir friluftslivets praktiske handlingsmønstre og tilhørende meningsunivers dypt innarbeidet i den enkelte, og kan danne grunnlaget for et livslangt forhold til friluftsliv. Noe som også ofte fører til at man overfører lignende ferdigheter og meningsmønstre til sine egne barn.

Disse mekanismene kan også bidra til å forklare den sterke veksten vi har forekommet blant eldre utøvere de siste årene. Dagens eldre (55-74 år) er oppvokst etter siste verdenskrig, og mange fikk derfor en grunnleggende sosialisering innen for friluftsliv, og har bevart tilknytningen til aktiviteten gjennom hele livsløpet. Dette står i sterk kontrast til de som var eldre i 1970. Disse vokste opp tidlig på 1900-tallet hvor langt færre fikk en grunnleggende sosialisering til friluftslivet. Derfor var oppslutningen om friluftslivet også låg i 1970 selv om de materielle forutsetningene for en slik deltakelse etter hvert lå langt bedre til rette.

I dag er det imidlertid mye som tyder på at allmenngjøringsprosessene er i ferd med å miste mye av sin kraft. Dette henger både sammen med at etterkrigstiden kontinuerlige vekst i tilgjengelig fritid har bremsset opp, og at allmenngjøringens utjevning mellom ulike grupper i befolkningen nærmest er slutført på mange områder.

Av utviklingstrekkene som karakteriseres som differensieringen av friluftslivet, vil både friluftslivets økende mangfold og ungdommens sviktende oppslutning om de tradisjonelle friluftslivsaktivitetene kunne forstås som et resultat av den fortsatte materielle velstandsveksten. Etter hvert som stadig større deler av befolkningen får tilgang på mer fritid og økonomiske ressurser som kan benyttes på fritidsaktiviteter, blir også fritiden et interessant område for kommersielle interesser. Innebygd i vårt økonomiske system ligger også mekanismer som tar sikte på å øke etterspørselen gjennom å skape nye behov. De siste 20 årene har dette blant annet gitt seg utslag i utviklingen av en rekke nye former for fritidsmaterieell som igjen har skapt grunnlaget for nye fritidsaktiviteter. Når det gjelder fritiden generelt er datateknologien et slående eksempel, mens kite, snowboard og nye skityper er eksempler innenfor friluftslivet.

Det økende antallet tilgjengelige aktiviteter å velge mellom medfører imidlertid til en skjerpet konkurranse mellom aktivitetene.

En konkurransesituasjon som blir ytterligere forsterket at veksten i den enkelte tilgjengelige fritid er langt svakere enn den var tidligere i etterkrigstiden. Dette innebærer at friluftslivet først må kjempe om plass med andre fritidsaktiviteter, og da særlig såkalte skjermaktiviteter som opptar en stadig større del av særlig unge nordmenns fritid. Deretter må et stadig økende antall friluftslivsaktiviteter kjempe om en plass innenfor en stadig minkende del av den gjenværende fritidsressursen. En kamp som noen av friluftslivsaktivitetene er dømt til å tape.

At det er de tradisjonelle friluftslivsaktivitetene som mister oppslutning, mens deltakelsen øker i de nye formene for friluftsliv kan forklares ut fra to hovedperspektiver. Det ene bygger på teoriene om en ny fase i moderniteten, hvor dagens ungdom braktes som individualiserte og fristilt fra den etablerte turkulturen, og derfor står fritt til å velge de formene for friluftsliv som er best egnet til å inngå i konstruksjonen av en selvvalgt identitet. I denne sammenhengen vil de etablerte aktivitetene for mange framstå som gammeldags og lite attraktive, mens deltakelse i de nye aktivitetene sender et signal til omgivelsene om at du er oppdatert og følger med på det nye. Det andre perspektivet betrakter den økende oppslutningen om de nye aktivitetene som utslag av distinksjonsmekanismer, hvor ungdom fra de ledene sosiale lag bruker de nye aktivitetene til å markere avstand til andre utøvere. Etersom deltakelsen i de nye formene for friluftsliv viser seg å være sterkest knyttet opp mot unge urbane menn med høyere utdanning, og en slik differensiering av aktiviteten ikke skulle forekomme i henhold til teoriene om ny modernitet, er det mye som tyder på at distinksjonsperspektivet er best egnet av de to til å belyse ungdommens økende deltakelse i de nye friluftslivsaktivitetene. Uten at dette utelukker at også teoriene om ny modernitet bidrar med relevante perspektiver.

Sosialiseringsmekanismene kan ikke bare benyttes til å forklare hvordan et etablert aktivitetsmønster reproduseres over tid, men også hvordan sosiale skillelinjer overføres mellom generasjonene. Disse mekanismene kan dermed også kunne bidra til et økt forståelse av utviklingstrekkene som innebærer en differensiering av friluftslivet. På grunn av ulike historiske og sosiale forutsetninger har forskjellige friluftslivsaktiviteter i ulik grad blitt knyttet til bestemte sosiale grupper i befolkningen. Etersom deltakelse i skitur i fjellet, bruk av alpinanlegg og fjellsport, som alle fungerer som et viktig erfarings- og rekrutteringsgrunnlag for deltakelse i de nye formene for friluftsliv, hele vegen har stått sterkest blant velutdannete menn fra de store byene, vil ungdom med bakgrunn fra disse gruppene ha bedre forutsetninger enn annen ungdom når det gjelder deltakelse i disse aktivitetene.

Avhandlingens hovedkonklusjon er derfor at norske friluftsliv befinner seg i en brytningstid. Både allmenngjørings- og differensieringsprosesser er aktive og driver utviklingen i hver sin retning, slik at det både er mulig å finne eksempler på både stabilitet og endring i det norske aktivitetsmønsteret. Samtidig er styrkeforholdet mellom de to prosessene i ferd med å endres. Allmenngjøringen er på mange måter slutført og er i ferd med å miste noe av sin kraft, mens den fortsatte velstanden legger forholdene til rette for en forsterkning av differensieringsprosessen.

Disse endringene vil få betydning for det norske friluftslivet framtidige utvikling. Etter hvert som vekstpotensialet blant eldre, kvinner og befolkningen i spredtbygde strøk blir brukt opp, vil utviklingen blant de yngre utøverne sette stadig sterkere preg på det samlede aktivitetsmønsteret. Dette vil trolig innebære at tendensen til synkende oppslutning om de

tradisjonelle friluftslivsaktivitetene vil fortsette, og at deltakelsen i de nye formen for friluftsliv fortsatt vil fortsette å øke.

Dette vil trolig skje både gjennom at dagens unge vil fastholde sin deltakelse etter hvert som de blir eldre, og ved at framtidige ungdomsgenerasjoner vil delta minst like mye som dagens unge.

Ettersom friluftsliv må læres og opplæring og sosialisering til friluftsliv er en viktig forutsetning for deltakelse seinere i livsløpet, vil den synkende oppslutningen om de tradisjonelle friluftslivsaktivitetene etter hvert kunne utvikle seg til en betydelig rekrutteringskrise. En situasjon hvor de nye generasjonene vil stå dårligere rustet til å føre disse aktivitetene videre enn det som var tilfellet med den foregående. Denne utviklingen kan karakteriseres som en ond sirkel eller en nedadgående spiral, i stedet for den selvrekuttering som har preget friluftslivet fram til nå. Dette vil være en utvikling som strider mot alle politiske målsettinger for friluftslivet, og bør være en spore til økt innsats fra det offentlige side når det gjelder arbeidet med stimulering til økt friluftslivsdeltakelse.